

מנדל בריינה'ס (שמות-משפחה עוד לא היו בארץ, ונקרא האיש על שם אחד מאבותיו או על שם אשתו) היה יושב אוהל, רצוני לומר — איש תם, יהודי כשר: תהילים קודם התפילה, עיני-עקב אחר התפילה בבוקר, ובערב — פרק משניות ואיזה

”עמוד” גמרא בתוך החברה ש”ס — ואיש טוב היה מנדל, לוקח אורחים הביתה, משליך פרוטות לקופת ”מאיר בעל נס”, קונה מפטיר-יונה, משתתף ב”פתיחות” מכל השנה או קונה ”פתיחת נעילה” לעצמו... והוא מתעסק במצוות: מגיד בא אל העיר, קמחא דפסחא, עצים להסקה, תיקון עירובין, בנין אוהל, עשית גדר סביב בית-העלמין — בכול השתתף מנדל, ובלי חוס על רגליו הכואבות שינס את מותניו, לקח את מטהו שראשו מצופה כסף טהור, ניסובב בעיר, בלווית הרב או אחד מבעלי-הבתים החשובים, והשמש הולך אחריהם, כנהוג...

בימות הגשמים לא היה למנדל אף רגע פנאי. הגע בעצמך: אמירת תהילים, תפילה, עיני-עקב, סעודת שחרית, צרכי הצבור, מנחה ומעריב, פרק משניות, עמוד גמרא, סעודת ערבית, קריאת שמע על המיטה, תיקון חצות, ועוד הפעם שינה — כמה נשאר מן המעט-לעת? ... אך בימות הקיץ היה לו פנאי אחרי חצות היום לשבת בבית-המדרש ולשוחח בפוליטיקה, בהמצאות חדשות — במילי דעלמא...

מנדל בריינה'ס לא נמנה בין החכמים... חבריו בחדר קראו לו פשוט מנדל שוטה; כשנשא אשה, הוקל גורדינם של חבריו ונשתנה שמו למנדל התם, אך כשירד מעל שולחן הורים ומחותנים, והיה לבעל-בית בפני עצמו, היינו שבריינה אשתו פתחה לה חנות של כל מיני מכולת, והפדיון נתרבה ונתרבה מיום ליום, שינו את שמו עוד הפעם, והרי הוא לפניכם: מנדל בריינה'ס. וכיון שמנדל בריינה'ס לא היה נוטר שנאה לאיש, לא עמד לאיש לשטן על דרכו, לא הוציא מפיו מעולם דבר מגונה על חברו והתעסק באמונה ובכל מאודו בצרכי הצבור, לא זכר איש את שמותיו מלפנים, ואיש לא צחק באמור מנדל בריינה'ס כפעם בפעם, כדרכו, בתור מאמר המוסגר: האין זאת, שאני מבין דבר מתוך דבר? וכי לא יודע אני מה שאני אומר?

— הן לא כסיל-אדם אני — אומר, למשל, מנדל — ובכל זאת נעלה הוא משכלי להבין, איך מכינים קש דק, ארוך וחלול כולו מראש ועד סוף... והוא מספר, שבדק פעם אחת בשק המשכב, וכל הקש היה חלולים חלולים...

— האם לא נפלא הדבר?
— חפצתי אז — הוסיף בצחוק חן — לשאול את פי זוגתי על אודות הדבר, אבל אמרתי בלבי, הנשים אינן יודעות מאומה... ושנית — זוגתי לא היתה בבית, כבר הלכה לה אל החנות...

ובטרם יספיק איש לבוא אחרו בדברים, הוא עונה לעצמו: בלי ספק, מכינים את התבן באנגליה... כי אנגליה היא ארץ הפלאות, ארץ ההמצאות — נודע למנדל תיכף אחרי מלחמת סנאסטופול... כמה ”ספורי” מעשיות, כמה נפלאות היו מספרים אז בבית-המדרש אנשי הצבא ששבו מן המלחמה... וכמה פירושים והוספות ספחו אליהן אחר כך בני-העליה, לומדי התורה...

— באמת גבורת הבורא, — מספר אחד מהוותיקין. — דרך משל, רבותי, נקח את ה”ארמאט”. אמנם כלי משחית הוא, מורה כדורים כחצים... טוב מאד! אך מי יכריח את השונא לעמוד דוקא כנגד פי ה”ארמאט”? ואם יטה הצדה, ימין או שמאל? ובאמת, על פי רוב משטה הוא השונא. כמדומה לך מרחוק שהוא עומד, ובאמת הוא מתנועע, ותעף עיניך — ואיננו... מה עשו האנגלים? ראו שכלו כל הקצין, ונפלו על

7 קהילה-אויפועער. — 8 מיינונג. — 9 שטריוועק פאר מאטראצן.

10 די רויטיע פארשטאט סעוואסטאפאל איז נאך 332 טעג באלאגערונג געפאלן אין סעפטעמבער 1855. — 11 פארלירן אלע האפענונגען, עק וועלט.

מענדל בריינעס (קיין פאמיליע-נאמען איז נאך דעמאלט נישט געווען) איז געווען א יושב-אוהל, דאס הייסט, א שטיק שיינער ייד. קיין גרויסער למדן נישט, נאך — תהילים פארן דאווען, עין-יעקב גאנץ דאווען און בני נאכט — א פרק משניות. ער פלעגט גאנץ אפט אהיימנעמען אן אורח, יעדן פרימארגן אריינארפן אין מאיר בעל הנס, האלטן מפטיר יונה, האבן א גרויס חלק אין דער קאנסארציע פון פתיחות, און דערצו פלעגט ער גלאט זיין א מתעסק במצוות: א מגיד איז געקומען, מען דארף ארומגיין צוזאמענעמען פאר ארעמע לייט, אויף מצות, אויף האלץ און קארטאפלי; מען דארף ערובין, עמעצן אן אוהל שטעלן וכדומה — טוט ר' מענדל בריינעס אן די ברייטע תבונה, נעמט דעם גראבן שטעקן מיט דער מעשענער גאלקע און גייט מיטן רב, מיטן דאזארצע, אדער אזוי מיט א שיינעם באלעבאס. ער האלט זיך פאר א מצווה אליין צו טראגן די פושקע, כאטש הינטן גייט-נאך דער שמש.

ווינטער האט ער קיין מינוט צייט נישט געהאט: תהילים זאגן, דאווען, עין יעקב לערנען, אנבייסן, א נדבה מאכן, מנחה-מעריב, א פרק משניות און וועטשערע — און קריאת-שמע ליענען, טלאפן, חצות, ווינטער שלאפן... עס איז אים פון טאג קיין מאל קיין רעכט נישט געבליבן. פאר דאס זומערציט פלעגט אים בליבן א נאך-וואר-מעס, א גרויסער נאך-ווארמעס, ער פלעגט אים אויך פארברענגען אין בית-המדרש, נאך רידן שוין פון וועלטזאכן, פון נייע המצאות, פון פאליטיק...

מענדל בריינעס איז נישט קלוג געווען. אין חדר פלעגט מען אים רופן מענדל שוטה. אז ער האט חתונה געהאט, איז די אפיניע ווייכער געווארן און ער פלעגט שוין הייסן מענדל תם. ערשט דערנאך, אז ער איז אראפ פון קעסט, געווארן א באלעבאס פאר זיך, און בריינע, זיך ווייב, האט זיך געמאכט א שפינגעוועלע און געלייט „שטיקער גאלד” — האט מען אים געקרוינט אויף מענדל בריינעס, און ווייל מענדל בריינעס איז קיינעם אין וועג אריין נישט געגאנגען, קיינעם א שלעכט ווארט נישט געזאגט, און בית-המדרש און קהל האט געהאט פון אים, האט קיינער נישט דערמאנט וואס אמאל איז געווען, האט קיינער הויך נישט געלאכט, אז ער פלעגט צווישן אלע פינגר ווערטער זאגן: אבער וואר, איך בין קיין נאך נישט? א יא, איך בין קלוג! — אמת, איך בין קיין נאך נישט! — זאגט א מאל ר' מענדעלע — און פון דעסט וועגן פארשטיי איך נישט, ווי אזוי מען ארבעט אים אזא דין אין געלעכערט שטרוי אין די שעניקעס אריין. איך האב אומישגע ארויסגעשליפעט אוודאי פערציק שטרוי, איינס נאכן אנדערן, אלע זינען הויל, — אלע חלולים, חלולים, איך האב געוואלט פֿרעגן מנין בריינען, זי איז שוין אבער געווען אין געוועלעב.

און איידער עמעץ האט צייט געהאט צו לאכן האט ער זיך שוין אליין געענטפערט:

— דאס שטרוי מוזן אוודאי די פויערן ברענגען פון ענגלאנד! פון ענגלאנד האט מענדל בריינעס א סך געהערט און געהאלטן טאקע עולם ומלואה.

עס איז געווען נאך דעם סעוואסטאפאלער קריג, דער גאנצער בית-המדרש האט נאך געקלונגען מיט ענגלישע המצאות. די מעשיות האבן דערציילט אויסגעדינטע זעלנער, וואס האבן עס אליין געזען מיט אייגענע אויגן. טאקע גבורות הבורא דערציילט נאך א בית-המדרש באלעבאס, למשל, א הארמאט! וואס טויג, רבותים, א האר-מאט? דער הארמאט שיסט-אויס א קויל, נו, וואס איז? דארף מען דאך ערשט פועלן, אז דער שונא זאל וועלן שטיין אונטערן חלול! און דער שונא איז דווקא גאר קיין נאך נישט, ער לאזט זיך נישט אנריידן צו אזוינע זאכן, א מאל נארט ער גאר אפ, ער שטייט, דו שיסט און ער גנבעט זיך אוועק... עס האט געהאלטן ביי כלו כל הקצין!! די

1 פאפולערער ספר פון גמרא בבלי, אגדות מיט פירושים פון ר' יעקב חביב, געב' אין 1460 אין שפאניע און געשטארבן 1516 אין סאלאניקי, טערקיי. אויף דער גאנצער וועלט געפינען זיך אין א סך שולן גרופעס יידן, וועלכע לערנען בחברותא „עין יעקב”. מ'רופט זיי: עין יעקב-חברותא. — 2 תנא אין איי אין 2טן י"ה, א תלמיד פון רבי עקיבא און פון „אחר” אלישע בן אבויה, און א סברא, אז ער זאל שטאמען פון רוימישן צעזאר נערען (ניט'ו, ט'ו). פאראן א מנהג אין אלע לענדער צו זאמלען אין פושקעס א"ג פון מאיר בעל-הנס געלט פאר איי (חלוקה-ידי). — 3 א מנהג צו ליענען יומ-כיפור צו מנחה דעם ספר יונה, ביים ענדיקן ליענען די תורה (הפטורה), רופט מען עס הערפאר מפטיר יונה. — 4 מכבד זיין צו עפענען דעם ארון-קודש ביי געוויסע תפילות. — 5 (משניות, עירובין, אין סדר מועד) דינים צו ארומצויען מיט דראט, אז מען זאל מעגן שבת מיט זיך טראגן זאכן. — 6 קאפאטע.

המצאה. שמעו ה"ממורים" על דבר הצפרדע שבמצרים, ויעשו כמתכונתה "ארמאט" מורה מקרבו ארמאט שני, והשני, בנפלו ארצה, זורק מתוכו ארמאט שלישי, והשלישי — רביעי, וכן להלן ולהלן, עד שהאחרון מתבקע ומתפוצץ בעצמו לכמה וכמה כדורים, כדורים ולוהטים ומשחיתים, ומחרימים כל אשר נמצא על דרכם... ועתה — היוזהר על נפשך! נסה נא להימלט! וכסבורין אתם, שהיה בזה איזה כישוף? חס וחלילה! — "קפיץ" פשוט!

וכאשר שאלו בבית-המדרש, מדוע לא הכינה לה אחר כך, ככלות המלחמה, גם מלכות רוסיה כלי-תוחח כאלה, נמצאה תשובה מספקת, כי תיכף ומיד אחר המלחמה התאספו כל מלכי מזרח ומערב, וכדי שלא להחזיר את העולם, על-ידי המצאות כאלה, לתוהו ובוהו, נמנו וגמרו, ויקבלו על עצמם בחרם חמור שלהם, שמהיום והלאה לא יורו בדוחן רותח, ב"ארמאטין אבי אבות ארמאטין" ובכל כיוצא בזה...

מספורים כאלה נוכח מנדל לדעת, כי אנגליה היא ארץ הרת הפלאות, וכל אשר ראה בעיניו ולא השיג בשכלו, רשם על חשבונה של אנגליה... כי השעון מוצאו משם — לא הסתפק אף רגע, ובפרט בנוגע להשעון, שיוצאת ממנו צפור וקוראת: קדקו, קדקו! אבל גם את הקפיץ הראשון, ראשית כל ההמצאות, עשה בלי ספק איזה נפח אנגלי, נפח אנגלי ולא אחר... ולמן היום ההוא מדבר מנדל על אנגליה, חכמיה, נפחיה וכל אנשיה באהבה עזה, בהתלהבות עצומה... חכמים מחוכמים המה, הם יכולים "ללכוד אל השק" את כל העולם כולו.

— "ואולי גם אותי" — הוסיף במבוכה קלה...

ומשאת נפשו של מנדל, וחלומו בלילות על משכבו, לתור את אנגליה, ומה גם להשתקע שם! כן, אך לחיות... כי למות חפץ מנדל, אחרי מאה ועשרים שנה, בארץ-ישראל... ראשית — בשביל קדושת הארץ, ושנית, אוהב-מנוחה הוא מנדל מעודו, וכשהוא מעלה על לבו "גלגול מחילות", תעזבו תאנת האכילה לכמה ימים... וכינן שמנדל כבעל סדר אינו משנה ממנהגו, ואוכל לחם חוקו, מבלי השגיח בבתי-קול יוצאת מן הקיבה, הביאו לפעמים זכר "גלגול מחילות" לכאב בטן...

ומה גדלה שמחתו של מנדל, בהינדע לו פעם אחת על פי מקרה, כי ארץ-ישראל לא רחוקה היא מאנגליה! מנוי וגמור אצלו מאז לנסוע לארץ-ישראל, ולתור אגב אורחא את ארץ הפלאות!.. ובכל רגע ורגע מנדל מוכן ומזומן למכור את חנותו וכל כלי ביתו ולנסוע... אך בריינדלי לא תתן עזר.

בריינה היא אשה כשרה, עושה רצון בעלה... כל משאת נפשה להיות הדום רגליו של מנדל שיחי, בעולם האמת, בגן-עדן, וגם בעולם הזה היא בבחינת הדום רגליו — להאכילו, להשקותו, להנעילו ולהלבישו, אותו ואת ילדיהם — שלוש נערות ונער אחד. תענוגה של בריינה הוא — לראות מבעד פתח החנות הפתוח את בעלה הכשר סובב ומקבץ נדבות, בשמאלו הארנקי ובימינו מטהו, שראשו מצופה כסף. בריינה מכרה "בחצי חנים" את מקומה בעזרת-הנשים של בית-הכנסת, נתקנה בכסף מלא בעזרת-הנשים של בית-המדרש מקום על-יד החלון, למען תחזינה עיניה את מנדל עולה לתורה... ומה פחד ורחב לבבה בפעם הראשונה, עת לחש מנדל באזני החון "האשה בריינה בת מורנו"... ונדר בעדה ח"י פעמים ח"י... מאושרת היא, בלכתה אתו יחד בשבתות וימים טובים להתפלל, ובהיפרדם לעלות, הוא לבית-המדרש והיא לעזרת-הנשים, תעמוד בריינה איזו רגעים ועיניה לא תשבענה מראות איך מנדל מרים את רגליו ועולה על המעלות... אחרי התפילה ממתנת היא על מפתן ביתה עד שיראה מנדל, הוא אומר לה "שבת טובה" במנוחה ונחת, והיא מתאדמת ככלה אחר חופתה ומגמגמת: שבת טובה, שנה טובה...

ובכל זאת יודעת היא בריינה, כי מנדל אינו בקי בהניות העולם; שחילקו ביניהם — הוא לקח את "האותיות הקטנות", והיא — את המשאומות.

— לא, מנדל — היא עונה בענין הנסיעה בנחת ובצחוק חן — אין אדם משנה את מקומו לריק... אין אדם מוכר את ה"מחיה" שלו...

ממורים, די ענגלנדער, האבן דאך אבער געהערט די מעשה פון צפרדע של מצרים, האבן זיי זי נאך געמאכט! זיי האבן ממציא געווען אזא גרויסן הארמאט, וואס שיסט ארויס פון זיך, נישט קוילן, נאך גאנצע הארמאטן, און יעדער פון די הארמאטן, אז ער פאלט-אראפ, גיט ער א טראסק אין דער ערד, צעפלאצט און עס שפרינגען פון אים ארויס צען נביע הארמאטן, און די הארמאטן ערשט שיסן מיט קוילן... נו, גיי היט דיך פאר דעם! אצינד קאנט איר פארשטיין, וואס פאר א מין שחיטה דאס האט אָנגעמאכט!

און איר מיינט כישוף? חלילה, א פראסטע שפרונזשינע!

און אז מען האט געפרעגט: פאר וואס נאך דעם קריג האט זיך מלכות רוסיה נישט נאכגעמאכט אזוינע הארמאטן, האט מען געוואסט

צו ענטפערן, אז באלד נאך דער מלחמה זינען זיך די מלכיות צו-זאמענגעגאנגען, און, בדי מען זאל נישט חרוב מאכן די וועלט, האט מען געמאכט מיט זייער בחרם¹², אז מען זאל שוין מער גיט שיסן, נישט מיט פלאכטעס קאכעדיקן הירוש און נישט מיט אזוינע האר-מאטן.

פון דעמאלט אן האט מענדל בריינעס געהאלטן עולם ומלואה פון ענגלאנד, און וואס ער האט עפעס געזען, און זיך שכל האט נישט געקענט משיג זיין, איז אלץ געווען פון ענגלאנד. אז דער זיגער קומט פון ענגלאנד, פון דעם איז נישט געווען וואס צו קלערן, נאך די ערשטע שפרונזשינע האט אויך געמוזט מאכן אן ענגלישער שמיד! און ער האט גערעדט מיט גרויס התלהבות פון ענגלאנד, פון אירע חכמים, פון אירע קאוואלעס:

— זיי מוזן דארט זיין שיינע חכמים!

מענדל בריינעס וואלט געוואלט לעבן אין ענגלאנד, נאך שטארבן איבער הונדערט און צוואנציק יאר, אין ארץ-ישראל. ערשטנס, פאר פרומקייט: צווייטנס, גלאט, האט ער בטבע זייער ליב געהאט מנוחה, אין ווען ער פלעגט זיך דערמאנען אין גלגול מחילות¹³, האט ער אויף דריי טעג פארלוירן דעם אפעטיט, און ווייל ער האט פארט נישט אויפגעהערט צו עסן, האט ער געהאט זעקס טאג בויכזייטיק, מחיה האט ער זיך געווען, אז ער איז געווען געווארן פון א זיכערן מענטש, אז ארץ-ישראל איז ווייטער ווי ענגלאנד.

— גוט, טראכט ער, און קלערט שוין פון דעמאלט אן אויפן רעכטן אמת צו פארן קיין ארץ-ישראל, ווארעם דער וועג מוז דאך גיין דורך ענגלאנד!

ער וואלט שוין לאנג פארקויפט דאס געוועלבל מיטן פליי-בית און געפארן, ווען נישט בריינע.

בריינע האט גאנץ ערלעך געהאלטן איר מענדלען. זי האט זיך געוואונטשן צו זיין זיין פויסבענקעלע אין גן-עדן; זי האט אים גע-קעכלט און געשטאפט, געארבעט ווי אן אייזל, מפרנס צו זיין, צו שוכן און צו קליידן מענדלען מיט די פיר קינדער; דריי מיידלעך און איין יינגל. איר גאנצער עולם-הזה איז געווען, אז זי האט געזען פון געוועלבל איר מענדלען גיך מיט דער צדקה-פושקע אין דער לינקער און מיטן שטעקן מיט דער מעשענער סקיפקע אין דער רעכ-טער האנט! זי האט פארקויפט בחצי חנים איר שטאט אין עזרת-נשים, ווייל די פֿענצטער גייען אין שול אריין, און באצאלט ממון קרח פאר א שטאט נעבן בית-המדרש-פֿענצטער, זי זאל זען ווי מענדלעלע איז עולה לתורה און מאכט די זיסע ברכה, עס האט איר געקוואלן דאס הארץ, ווען מענדלעלע האט אונטערגעזאגט דעם חזן, "האישה בריינע בת מורנו"... און מנדר געווען פאר איר געזונט ח"י פעמים ח"י, זי איז געווען גליקלעך, אז זי פלעגט שבת און יום-טוב גיך מיט אים דאווענען צוזאמען; און אז זיי האבן זיך צעשיידט בני די צווייערליי טרעפ, פלעגט זי בלייבן שטיין אויפן ערשטן שטאפל און איבערדרייען זיך און זען ווי איר מענדלעלע הייבט די פֿיסלעך אויף די מענערישע טרעפ, נאכן דאווענען האט זי אים אָפגעווארט בני דער שוועל, און אז זי האט אים דערזען, און זי האט דערהערט זיין גוט שבת, איז זי רויט געווארן, גלייך ווי זי וואלט ערשט פֿון אונטער דער חופה אָפיר, פון דעסט וועגן האט זי געוואסט, אז מענדלעלע איז נישט קלוג אין די וועלט-נאָרישקייטן, אז ער איז נאך א חכם אין די קליינע אותיות, א מוח אין בית-המדרש, אבער אזוי, אין עולם-הזה-זאכן, נאך לא... דאס איז שוין איר זאך!

— גיך, מענדלעלע, — זאגט זי אים געלאסן, — מען פֿארט נישט אזוי, מען פֿארקויפט נישט קיין סחורה! אפשר שפעטער, אז מיר וועלן חתונה מאכן אלע קינדער, אָפגעבן קעסט, דערלעבן כאַטש אן

¹² פֿאַרבאַט. — (כתובות, ק"א) אז די, האט שטארבן אויסער א"י, וועלן זיך דארטן "קייקלען אין די היילן", ווייל נאך אין א"י וועלן זיי קענען אויס-שטיין תחיית-המתים.

ובראותה את פני מנדל מתגעגעים, כפני תינוק שתאנתו לא נמלאה — תנחמנו:
— אינני אומרת, שנישאר פה לעולם, אך ימים ידברו...
כאשר נשיא את הילדים... כאשר נזכה, לכל הפחות, לבני-בנים, אז, ברצות ה' יתברך, כאשר תצווה... תאמר לנסוע ונסע...
ומנדל יודע שבירינה, אף שאשה היא, יש לה לב חכמה בעניני העולם הזה, והוא נענה לה בענה... אוהב הוא את אנגליה, נפשו חשקה בארץ-ישראל, אך גם בירינה יקרה לו, ולא ימרה את פיה לעולם...

פעם אחת, עוד טרם בא המועד שהגבילה לו בירינה, בא מנדל הביתה עצוב רוח.
— ראי נא, בירינה — אמר — ראי נא! פתקא מהבית-דין של מעלה, מזמינין אותי!
והוא מראה לה שער שהפך לבן בוקנו.
— אל תדבר הבל, מנדל — נחמתהו בירינה — אל תדבר הבל... לך אין ידיעה בענינים כאלה... אבי, עליו השלום, זורקה בו שיבה עוד טרם הגיע לחמישים... לך לאורך ימים.
— לנו לאורך ימים — מתקן מנדל בטוב לב.
— ואבי ז"ל — מוסיפה בירינה — חי, לנו לאורך ימים, לכל הפחות עוד עשרים שנה...
מנדל מאמין לה, ובכל זאת עודנו נבוך מעט.
— הדורות הולכים ומתמעטים... ונחלשים... הימים ההם היו טובים מאלה!
מנדל מוריד את ראשו, וברירנה מוחה דמעת-עין בסתר...
ומן היום ההוא והלאה החלה בירינה לכלכל את "שיבת" מנדל ביתר שאת ועוז, להאכילו ולהבריאו... עוד ביום המחרת לקחה חצי ליטרא בשר יותר מן הנהוג אצלה.
— מה זאת, בירינדלי? — שואל הקצב — מחותנים באו? יהי למזל ולברכה.
וברירנה עונה באנחה:

— לא... אך הדורות מתמעטים, כפי שאומר מנדלי שלי...

ובשעת הסעודה היא מוספת למנדלי עוד נתח טוב, עוד נתח שמן.
— ואת?
— אני? אני חטפתי מכל הבא בידי בשוק!
פעם בא אל אפה ריח ריקים מבית שכנתה, שאצל חנותה, נתלך נתטול ידיה שם ונתאכל; או אחת מקרובותיה הביאה לה לטעום מאכל חדש, וטעמה יותר מדי... ויש שהיתה על ברית-מילה, אף ששכחה את שם היולדת, ומנדל אמר תחנן היום, ותסעד שם את לבה. סוף כל סוף, היא איננה רעבה!
"ואתה אכול, מנדלי... התורה מתשת את הכוח... או כמו שנאמר בפרק: אם אין מקח אין תורה..."
— אם אין קמח, בירינה, קמח כתיב...
— הוא אשר דברתי, החפץ ללמוד תורה עליו לאכול קמח... עליו לאכול לשבעה...
ומנדל לרעג לשגיאותיה בשחוק מתון — ואוכל...
— ואמנם מה אני עושה כל היום? אני יושבת בטלה בחנות (בימות החורף: על קדירת הגחלים), אם יבוא איזה קונה — מוטב, אני מוכרת לו, ואם לאו — לאו. למה לי למלאות כרסי? ומנדל מצדיק את דברי בירינה בעל-כורחו! הדברים ברורים, הוא עובד: משניות, עין-יעקב, ארנקי של צדקה, והעיקר — התפילה! הלא הוא אחד מן המתפללים באמת ובלב שלם!

ושבע-רצון הוא בגורל בירינה אשתו; מה טוב, כי לא ניטל עליה, כעל שאר הנשים, לעבוד עבודת פרך; שהיא חיה חיי מנוחה, השקט ושלנה; אם יבוא הקונה — מוטב, תמוד לו דוחן או אורז, ואם לאו — לאו... ומתוך נחת-הרוח הוא אוכל, בעזרת השם, לתיאבון... ובשעת אכילה הוא מתפלל בחשאי: יהי רצון, שיהיו לי מן המאכל הזה עצמות, בשר ודמים... שאאריך ימים ותקבל נחת ממני, ושנזכה שנינו להיות באנגליה, ואחר כך בארץ-ישראל... ובסוף תפילתו זו הוא מגמגם מעט בלשונו, לפי שסוף כל סוף ארץ-ישראל היא קודם המיתה...

איניקל, און אפשר אן אויראייניקל, דעמאלט, זעסטו, מהיכי תיתי, איבערגעבן די קינדער די מחיה¹⁴...
און מענדל האט געוויסט, אז בריינע איז אין וועלטזאכן א ווילדע חכמה און האט געווארט! ווארעם נאך ירושלים און ענגלאנד, איז אים בריינע געווען פארבאקן אין הארץ.
ער האט דערווייל נישט אלע קינדער חתינה געמאכט, און ער קומט איין מאל אהיים זייער טרויעריק:

— זעסטו, בריינע, — מאכט ער, — א פאָוועסטקע¹⁵ צום בית-דין של מעלה! — ער ווייזט איר א גרויע האָר אין דער באָרד.
בריינע טרייסט אים:

— רייך נישט קיין נאָרישקייטן, מענדעלע, דו ביסט נישט קלאָר אין אַזעלכע זאַכן... מײַן טאַטע, עליו השלום, איז גרוי געוואָרן צו פֿופֿציק יאָר, און דיר צו לענגערע יאָר...
— אונדז צו לענגערע יאָר! — פֿאַרבעסערט מענדל.

— און אונדז צו לענגערע יאָר, האָט ער נאָך געלעבט אַוואַי אַ יאָר דרייסיק!
— היינט אָבער שוואַכע דורות, נישט די פֿאַרצייטיקע כוחות! — זאָגט מענדעלע אין לאַזט-אַראַפּ די אויגן.

בריינע האָט אים אויסגעוועדט דאָס עגמת-נפש און אים אָנגע-הויבן בעסער צו קעכלען; געמט ביים קצב נאָך אַ האָלב פֿונט פֿלייש צום וואַרמעס...
— אי, בריינטשע, — זאָגט דער קצב, — איר האָט אַוואַי מחותנים צום טיש, זאָל אייך זײַן צו מזל!
— גיך, — ענטפֿערט בריינע, — היינטיקע שוואַכע דורות...
אין ביים עכט לייגט זי אַלע מאל צו מענדעלען נאָך אַ שטיקל, נאָך אַ פֿיצל... "עס דאָס, דאָס איז אַ מחיה", און האָט קוקענדיק אויף מענדעלען אין זינען געהאַט; זאָל אים זײַן צו געזונט... היינטיקע שוואַכע דורות...

זי האָט מיקלאַמפּערשט "געכאַפט אַ זעמל אין געוועלב, געוואָשן זיך בײַ דער שכנה", אַ מאל — האָט איר אַ קרובֿה געקאַכט אַ נײַע מאָדע קילישע¹⁶ און איר געבראַכט אַ פֿאַר לעפֿל צו פֿאַרוואַכן; אַ מאל איז זי געווען אויף אַ ברית, כאָטש זי האָט פֿאַרגעסן, ווי די יולדת הייסט, אַבי זי איז נישט הונגעריק געווען ביים עסן, און נאָר גע-בעטן זיך:
— עס, מענדעלע, עס, וואָס גלייכסטו דיך צו מיר? תורה תתיש פוח!¹⁷

— מתיש פוח, מיינסטו, בריינע.
— זאָל זײַן מתיש פוח... אָדער ווי אין פרק שטייט: אם אין תורה אין קמח¹⁸; אַז מען לערנט, מוז מען עסן!
מענדל שמייכלט אויפֿן נײַעם גרינז.
— אָבער איך, וואָס טו איך? איך גיי אַ גאַנצן טאַג ליידיק אָדער זיך איבערן פֿניערטאַפּ, קומט-אַרײַן אַ קונה, מעסט איך אַפּ אַ קוואַרט באַבלעך צי קאַשע, צי מעל, נישט — נישט! דעריבער דאַרף איך ווייניקער עסן.

מענדל גלייבט אין דער געכאַפטער זעמל, אין דער קילישע, אינעם ברית, כאָטש ער האָט תחנן¹⁹ געזאָגט, אַ קשיא אויף אַ מעשה, אַוואַי בײַ אַ מנין... ער דאַרף טאַקע — גלייבט ער — מער עסן, אַ קאַטאַוועס — יעדן טאַג צוויי יום תהילים, אַ פרק משניות, עטלעכע בלאַט עין יעקב, היינט זשע — דאָווען, פּושקע טראָגן, שטעקן שלעפֿן, ער ווייסט...?

און ער איז שטאַרק צופֿרידן, וואָס זײַן פּשרע בריינע האָט אַזאַ רויק לעבן, וואָס זי זיצט ליידיק אין געוועלבל איבערן פֿניערטאַפּ, פֿאַרלייגט די הענט אין וואָרט אויפֿן קונה. קומט ער — קומט ער, נישט — נישט! זייער גלייך! זאָל זי כאָטש נישט אַזוי פֿיל אַרבעטן ווי ער, זאָל זי זיך כאָטש אויסרווען די ביינער, און מענדעלע שטאַפט אין זיך אַרײַן וואָס אַ מאל מער, אַבי ער זאָל האָבן פוח מאַריך ימים צו זײַן, ער זאָל דערלעבן צו זען ענגלאַנד און צו שטאַרבן דערנאָך אין ירושלים.

¹⁴ פרנסה. — ¹⁵ מעלדונג (פון דער מאַכט).

¹⁶ באַרשטש. — ¹⁷ אין דער אמתן איז דער פּסוק: "תורה מתשת כוחו של אדם" (סנהדרין, כ"ו), דאָס לערנען תורה שוואַכט אַפּ דעם מענטשנס כוח. — ¹⁸ דער פּסוק איז: "אם אין קמח, אין תורה" (אבות, פרק ג'). — ¹⁹ די תפילה ביי יעדן שחרית און מנחה: רחום וחנון חסאתי לפניך (דערבאַרעמדיקער און טרייסטער, איך האָב אַנטקעגן דיר געזינדיקט).

ולא רק מאשתו בריינה, כי אם גם מיוצאי חלציו הוא מקבל נחת. בנו הבכור סמוך כבר על שולחן חותנו בעיר אחרת... ברוך השם — אינו כותב; אות הוא, שלא יחסר לו מאומה... וכל הבאים משם לכאן מביאים ברכת-שלום על צד היותר טוב... אחריו — נער לומד בחדר... בריינה ביקשה לו מלמד ומצאה כהוגן, משלמת היא שכר-לימוד, משגיחה היא עליו מדי יום ביומו.

ובשבתות-הקודש בוחן אותו מנדל בעצמו בלימודים... אינו עושה את הבחינה קודם האכילה, כי דבר זה צריך להרחבת הלב, לרצון שלם, וקודם האכילה הרצון אינו שלם כל צרכו; ועל-כן הוא בוחן אחרי הסעודה. והמלמד שואל, והבן עונה, ומנדלי מתנמנם, ומקיץ בשעה שהמלמד נושא את הכוס וקורא: לחיים!

ישנן עוד שלוש בנות, בנות צעירות לימים, משחקות עוד באבנים ועצמות, והן גם כן נערות טובות ויפות; מבטן אמן יצאו יפות וטובות, תמימות וצנועות... תמיד הן נקיות ומרוחצות, הבגדים שלמים... אין קרע, אין סדק, אין גם רכב! — יוצאי חלציו המה! — חושב מנדל בגאון — דומים הם ממש אלי...

כי גם מנדל אינו נושא בגדים מטולאים... גם על בגדיו אין רבב... והוא מברך את שמו הגדול על מולה של בריינה, שאין לה צער גדול בנים ושברון הלב, כיתר הנשים... הילדים לא ירעימוה ולא יכעיסוה... והם כולם בעלי-דרך-ארוך, ונוהרים מאד בכבוד-אב... מנדל מצווה, למשל, להביא לו מעט מים. "מעט מים בשביל אבא" — חוזרת בריינה על דבריה, כדרכה, והבת משליכה כהרף-עין את כל שצשועיה ומביאה מים. מנדל הולך הביתה; בקרבו אל הדלת הוא שומע קולות הילדים, הם צוחקים, מצפצפים ומרננים, אך הנה פתח את הדלת, בריינה אומרת: ברוך הבא! אבא! וכרגע הושלך הס, אין קול ואין קשב!

יהי שם ה' מבורך! מציעים לפניו שידוך הגון בשביל הבן השני, לכאורה שידוך טוב מאד, ובריינה חפצה לנסוע כדי לראות את הכלה; תסע לה, אם היא רוצה. היא אומרת לנסוע בימי סגירת החנות; תסע בזמן שתרצה... בריינה תחיי נוסעת אך ד' פעמים בשנה לעיר הפלך, ואינה נוסעת לשם תענוג, כי אם לקנות ולהביא סחורה, והיא שבה תמיד עייפה ויגעה מרוב עבודה ומטלטול הדרך; תסע פעם אחת לשם נחת... יכירו שם את אשתו! את אשת ר' מנדל!

הוא בעצמו יסע, אם ירצה השם, אל התנאים, ואולי אך אל החתונה... עתה תסע היא... ובריינה מוצלחת היא לשידוכים. גם את הכלה של הבן הראשון ראתה היא והשידוך עלה יפה; תסע בריינה, הוא מוחל על זכותו... עוד יסע גם הוא... זמן לכל חפץ, ועת לכל נסיעה...

וברצות ה' דרכי איש, יאציל לו ברכה שלימה באמת. עברו עוד שנים, וגם הבן השני סמוך על שולחן חותנו... מנדל לא ראה גם מעט עמל במשך כל הזמן ההוא... שנחו לא נדדה אף לילה אחד, ולא הפסיק אף פרק משניות אחד, ואך ממחרת יום החופה חש בראשו מעט... ולב מנדלי מלא תקנה, אך שלוש בנות עליו להשיא לגברים, ואחר-כך ימכור את המחיה לאחר, ישכור עגלה גדולה ומרוחצת, מלאה תבן אנגלי אמיתי, חלול ורך... ויסעו...

אך מחשבה אחת גוזלת את מנוחתו: מרגיש הוא לפעמים, כי תכבד עליו הנשימה... וגם רגליו אינן בקרה-בריאה... לפעמים יתאונן על זה גם באזני בריינה, אך היא יודעת לנחמהו, לדבר על לבו... באין ברירה תמוזג לו איזו כוס להשיב נפשו.

— בטח בה' — אומרת בריינה — וימלא לך עוד את כל משאלותיך...

ומי יודע, אם לא נמלאו כל משאלות לב מנדל כתומן, לולא קרה המקרה.

פעם אחת, ומנדל יושב בבית-המדרש והוגה בעין-יעקב שלו, ומתנמנם ולומד, מתנמנם ולומד, כדרכו, והנה קול צעקה עולה באזניו; לכאורה נדמה לו שהקול קול בתו, אך הדבר לא יתכן! מה תעשה בת ר' מנדל בחצר בית-המדרש? ולמה תצעק? הלא בת-דרך-ארוך היא, כלה, ולא תרים קול צעקה... אך הצעקה מתגברת, הבכי הולך וקרב ומתנשא על המעלות, והקול נפר יותר ויותר כקול בתו, אף-על-פי שהדבר אי אפשר... מנדלי בא מעט במבוכה, וכדרכו, במעמד מבוכה קלה, לקח מעט טבק מקופסתו אל אפו להריח; אך טרם הספיק למלא את נחיריו, וכבר בתו מושכת את כנף בגדו וקוראת בקול גדול וחזק:

— אבא, אבא — אמא התעלפה!... נפלה והיא מוטלת, ואין בה נשמה, חס ושלום...

אחוץ פון בריינען האט מענדעלע נאך נחת פון קינדער: אן על-טערן זון האט ער חתונה געמאכט אין דער פֿרעמד; ער עסט שוין קעסט ביים שווער. געלויבט איז גאט, זינט ער האט חתונה געהאט, איז נאך פון אים קיין בריוו נישט געווען, א סימן, עס גייט אים גוט, אז ער איז בקרה-בריאה. ווער עס קומט צו פֿאָרן, ברענגט אַ גרוס... נאך אים גייט אַ חתן-בחר — אַ חדר-יינגל. בריינע באַשטעלט מלמדים, צאָלט שכר-לימוד, זעט, ער זאָל לערנען מיט זינט גלייכן. ער פֿאָר דאָס פֿאַרהערט אים אַלע שבת... נאָר פֿאָרן עסן האָט מענ-דעלע פֿיינד צו פֿאַרהערן. נאָכן עסן איז בעסער, מער רהיבית, דעריבער דרימלט ער טאַקע באַלד אַיך און כאַפט זיך ערשט אויף ביים מלמדס לחיים, גיט דעם זון אַ קניפּ אין בעקל און שוין.

ער האָט נאָך דריי טעכטער, יונגע קינדער, צייכן-מיידלעך, גאָר ווילע קינדער אַלע. דרך-ארצדיקע קינדער, שטילע קינדער, שטענדיק ריינע, אַפּגעוואַשענע, אַ מחיה!... ער זעט אַפֿילו נישט, ווען מען וואַשט זיי, ווען מען קעמט זיי, ווען בריינע לאַטעט און פֿאַרריכט, ער קאָן כמעט נישט פֿאַרשטיין, ווי אַזוי דאָס ווערט קלוג און פֿינן געבוירן!...

— טאַקע מיינע קינדער! — טראַכט ער זיך מיט גאוה — אין מיר אַרײַן געראַטן! ער דאַנקט און לויבט זיך ליבן נאָמען דערפֿאַר, וואָס בריינע האָט אַזאַ רויק לעבן, נישט ווי אַנדערע מאַמעס, וואָס די קינדער דרייען זיי נישט אַפּ דעם קאַפּ... און ווי די קינדער פֿאַלגן! ער הייסט זיך, למשל, ברענגען אַ טרונק וואַסער, בריינע האָט אַ טבע אַלץ, וואָס ער זאָגט, איבערצוגאָן, און קוים חורט זי איבער — ברענגט דעם טאַטן וואַסער! — לויפֿט דאָס קינד שוין און ברענגט אַ מחיה אַזוינע קינדער! ער קומט אין שטוב אַרײַן און בריינע זאָגט נאָר: — דער טאַטע גייט — איז שוין שטיל!

געלויבט איז גאָט, מען רעדט שוין דעם צווייטן זון אַ שידוך, און אַ גוטן שידוך. בריינע וויל טאַקע פֿאַרן אַנקוקן די פּלה, חגאות צייט וועט זי עס טאָן, אַזוי האָט זי אים געזאָגט, און וויל ער איז געווייר געוואָרן, אַז צום מחותן פֿאַרט מען נישט דורך ענגלאַנד, איז ער איר מוחל דעם כּבּוד, זאָל זי זיך אַ ביסל איבערפֿאַרן. פֿאַר וואָס נישט? זי פֿאַרט אין גאַנצן פֿיר מאָל אין יאָר נאָך סחורה, אויך קומט זי צוריק מיד און מאַט פֿון לויפֿן, באַקוקן, דינגען... זאָל זי אײַן מאָל כאַטש פֿאַרן און קומען מיט נחת! זאָל די וועלט זען, וואָס פֿאַר אַ רויב ער האָט! ער אַליק וועט זיך ווייזן אויף די תּנאים, אַפֿילו ביי דער חופּה איז אויך גענוג! דעם ערשטן זונס פּלה האָט זי אויך אַג-געקוקט; זי איז שוין מזלדיק צו אַזעלכע זאַכן... ער וועט זיך נאָך גענוג אַנפֿאַרן!...

עס זיינען ווייטער אַרעקגעגאַנגען אַ פֿאַר יאָר, אַז גאָט בענטשט, בענטשט ער מיט אַלעם, אַפֿילו מיט מנוחה — דער צווייטער זון האָט אויך חתונה געהאַט, און גוט חתונה געהאַט, ער עסט שוין אויך קעסט.

מענדעלע האָט אַפֿילו גאַנץ ווייניק געוואַסט ווער און וואָס, עס איז אים איבערגעגאַנגען כמעט ווי אַ חלום, ער האָט אַפֿילו קיין איינציקן טאָג קיין יום תּהילים נישט פֿאַרפֿעלט... עס האָט אים דער קאַפּ נישט וויי געטאָן, אויסער אין דער פֿרי, נאָך דער גרויסער נאַכט, פֿון ווייניקער שלאָפֿן!

און מענדעלע פֿרייט זיך — נאָך איז גאַנצן דריי מיידלעך חתונה צו מאַכן (ביי בריינען גייט עס געשווינד) און דערנאָך — שוין! אי-בערגעבן די מחיה, דינגען אַ ברייטן וואָגן, מען זאָל זיך קאַנען אויס-ציען, אַנפֿאַקן מיט ענגליש שטרוי און וויאַ!

נאָר עפעס פֿילט ער, אַז די פֿיס זיינען אים נישט בקרה-בריאה, אַז פֿון אַ קורצער צייט איז אים דער אַטעם שווער. נאָר בריינע לאָזט אים נישט צו קיין עגמת-נפש, זי טרייסט אים און קעכלט אים אַלע מאָל מער, זי איז אים מבטיה, אַז ער וועט נאָך אַלץ דערלעבן! —

איין מאָל יוצט ער אין בית-המדרש ביים עין יעקב און דער-הערט אַ געשריי, עס דאַכט זיך אים — זיך טאַכטער, ניין, ווי קומט זי אויפֿן שילהויף? און אַ פּלה-מיידל וויינט נישט... עפעס לויפֿט מען אויף די טרעפּ, מען שרייט: טאַטע! טאַטע! פֿאַרט איר קול, עס איז אַבער דאָך נישט מעגלעך...

ער וויל איבערקלערן, נעמט-ארויס אַ שמעק טאַבאַק, נאָר איידער ער האָט אים אַרײַנגעזעצט אין די נאָזלעכער האָט אים שוין די טאַכטער געריסן ביי די לאַצן!

— טאַטע! די מאַמע איז אַזעקגעפֿאַלן, גוואַלד! און איידער ר' מענדעלע איז צו זיך געקומען און אַהיימגעלאָפֿן, איז שוין בריינע געלעגן טויט.

אין איין טאָג איז מענדעלע באמת גרייז-גרוי געוואָרן, דער אַטעם טאַקע שווער און די פֿיס טאַקע געשוואַלן... ער האָט זיך נישט גע-ריכט, אַז בריינע זאָל אים נישט איבערלעבן... ביי אַזאַ מאָן, ביי אַזוינע קינדער, ביי אַזאַ ווילטאַג!...

און בריינע, אַזוי ווי מען האָט זי נישט אַרויסגעזען ביים לעבן, האָט מען זי קוים אַנגעזען אויף דער מיטה... אַזאַ דאַרעניש!...